

Ferran SOLDEVILA. *Pere el Gran*, primera part: l'infant; segona part: el regnat fins al 1282. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1995, 2 vols., 485 i 309 pp. (Memòries de la Secció Historicoarqueològica; XLVIII/1 i 2. Presentació de Maria Teresa Ferrer Mallol; prefaci de Ferran Soldevila.)

En l'any que ha significat per a molts i moltes de nosaltres «l'any Soldevila», el del just homenatge al centenari del naixement d'un dels més rellevants homes de la nostra terra catalana —per celebrar, òbviament, la seva gran aportació al conreu de la nostra història i alhora per recordar la seva important projecció politicocívica— les institucions s'han sumat a múltiples commemoracions i iniciatives. L'Institut d'Estudis Catalans, del qual va ser membre, a més d'organitzar actes i conferències, va decidir reeditar una de les obres cabdals de Ferran Soldevila: *Pere el Gran*. El format dels dos volums, d'acurada presentació, és correcte i aplega els antics facsímils que formaven l'obra de Soldevila. El primer, més voluminós (485 pàgines), tracta de la part dedicada a l'infant; el segon (309 pàgines), del regnat fins al 1282. Ambdós contenen apèndixs documentals i, el darrer, els índexs.

Aquest treball, en part publicat en vida, en part pòstum, reflecteix alguns (o molts) dels

trets personalíssims de l'home que el feu néixer. Esperit científic i rigorós, es copsa d'antuvi al seu propi prefaci on s'hi troba una acurada crítica dels estudis —nacionals i estrangers— que s'havien ocupat fins a la dècada dels 50 del tema que en aquells moments presentava, àdhuc del correctíssim tractament de les fonts emprades. Però no hi ha tan sols el bon saber de l'ofici. Rellegint les seves planes (ara a l'abast de tothom sense por a la resposta: «s'ha exhaurit»), és impossible no reconèixer pam a pam la immensa cultura que l'impregnava, el seu marcat nacionalisme i, de forma especial —d'on prové tantes vegades el gust de llegir-lo— l'extrem detallisme, l'amor a allò més particular i sensible. Segons la meua opinió, tots aquests factors transparenten, en aquests llibres i en altres obres seves, la passió per la feina que es porta a cap, és a dir, l'estima de la tasca que hom es proposa i a la qual un o una dedica un bocí, a voltes ben essencial, de la seva vida.

Com explica Maria Teresa Ferrer Mallol a la presentació d'aquesta nova edició, el segon volum, malauradament a causa de greu malaltia, no pogué enllestir-lo del tot. Cal agrair des d'aquestes línies el seriós treball dut a terme per Ferrer Mallol, tant per haver refet els capítols inacabats —mitjançant correspondència particular de Soldevila amb Miquel Coll i Alentorn, incloent un capítol redactat per aquest

darrer seguint les orientacions de Soldevila— redactant notes a peu de pàgina, emprant la bibliografia adient, revisant la col·lecció documental inèdita i dirigint la confecció dels índexs onomàstic i toponímic.

Què ens aporta enguany una reedició d'aquesta mena? Quin sentit pot tenir per al jovent que s'inicia en l'art de la història? És només un homenatge, amb tot el que comporta de feina tancada i ja vella, o pot ser també embrió d'iniciatives?

Com Soldevila comenta, «per una paradoxa gairebé inexplicable» un dels regnats més cabdals de la nostra història no havia rebut cap atenció, malgrat ser «assequible» (poc més de nou anys), potser eclipsat per dues grans altres figures: Jaume I i Pere III. L'avantatge de tractar un regnat de curta durada és, sens dubte, obvi. Res a veure amb l'intent de fer front el del Cerimoniós, que encara ha de veure la llum. Això no obstant, l'estudi de Pere el Gran és i ha estat un exemple a seguir. No tan sols en els aspectes pròpiament dinàstics (capítols I-III de la primera part) o polítics (capítols IV-VII i IV-XVI de la primera part), sinó també per l'atenció a les coses menudes reflectides en l'apartat VIII, quan parla de Constança de Sicília i la seva casa. Allà es troba molt del que avui, i des de fa anys, reivindicuem: l'interès per la vida quotidiana i pel que és més material i tangible. Fins i tot pel que fa a les qüestions més de caire tradicional, segurament n'hi haurà més d'un que podrà anar-hi a beure. En especial ara, quan els nous aires de la «novetat» historiogràfica apunten vers les biografies i el *revival* de la història política.

Segurament, si Soldevila hagués pogut, aquesta obra hauria estat encara més ambiciosa, hauria tocat altres aspectes i altres vessants. De tota manera, l'important per a totes i tots els

menestrals i aprenents de l'ofici avui és l'exemple d'allò que s'ha de fer quan s'aborda un regnat. Tal volta les tintes estan molt decantades per la història institucional o política, però aquest fet respon a les tendències del moment, per tant, poca cosa podem argüir. Des d'aquestes línies només ens resta fer un crit d'ànim a la joventut, a veure si, prenent exemple, n'hi ha que tinguin prou forces com per emprendre amb vàlua un regnat o un altre, dedicant l'esforç a fer —amb els mitjans d'avui, que no són pocs— la reconstrucció històrica dels esdeveniments i del tarannà de tots i cadascun dels nostres monarques, amb detall, nacionalisme ben entès i passió, com ho féu Soldevila.

CORAL CUADRADA

Cort General de Montsó, a cura d'Ignasi J. Baiges i Jardí, Anna Rubió i Rodon, Elisa Varela i Rodríguez. Coordinació: Josep M. Sans i Travé (col·lecció «Textos Jurídics Catalans». Lleis i Costums, II/1). Barcelona, Departament de Justícia de la Generalitat, 1993, XX + 294 pp.

Aquesta publicació, aixoplugada dins la prestigiosa col·lecció dels «Textos Jurídics Catalans», del Departament de Justícia de la Generalitat, inicia el projecte de completar l'edició dels processos de cort de Catalunya; cal recordar que, al segle XIX, la Real Academia de la Historia en va publicar vint-i-set volums sota la direcció de Benvingut Oliver i Fidel Fita; a més, cal anotar les publicacions aïllades de Pròsper de Bofarull i, molt més recentment, de Josep M. Pons Guri i Basili de Rubí.

És aquesta, doncs, una iniciativa que té molta importància per al coneixement de les fonts de la nostra tradició jurídica i, més concretament, dels textos aprovats per les Corts del Principat. Cal tenir en compte, a més, que les edicions de l'Academia de la Historia foren realitzades «amb excessiva pressa i pocs mitjans» i amb una «manca d'un pla general», tal com apunta a la presentació Josep M. Sans i Travé. Efectivament, tot i el mèrit d'aquelles edicions, cal felicitar-nos per l'inici d'aquest projecte, dut a terme amb criteris metodològics més coherents, tot aprofitant les catalogacions recents de les tipologies documentals dels processos de cort conservats.

En aquest volum —com en els que seguiran— es publiquen el procés de l'anomenat «protonotari», el procés «familiar general» i els corresponents a cadascun dels braços o estaments.

Els editors, a l'hora d'escollir entre els diversos manuscrits d'un mateix procés, han triat el que consideren de més vàlua legal, és a dir, el del protonotari (oficial creat per Pere III). Aquesta edició té, a més, el mèrit de fixar les diverses fases constitutives de la cort: convocatòria, celebració de l'assemblea, els capítols de cort i el llicenciament de la cort.

Els autors, que anoten les variants més significatives, i les incidències del text, amb el corresponent aparat crític, han tingut l'encert d'encapçalar cada element constitutiu de la cort, amb la seva datació i amb un regest en català, per tal de fer més entenedor el text original llatí.

Cal recordar ací que aquesta cort general tenia com a objectiu reial obtenir un donatiu, per part dels estaments, per fer cara a la guerra de Sardenya. Un cop més, els fets militars condicionaren les relacions entre la monarquia i els braços, amb unes tensions que es fan evidents en aquest text.

D'aquest procés se'n conserven tres manuscrits. L'escollit per a la present edició és el custodiat a l'Arxiu Reial de Barcelona, elaborat pel protonotari i que es considera, doncs, l'original.

L'obra present, a més de la transcripció del text, és encapçalada amb una especificació de les normes d'edició i de transcripció i es clou amb un índex toponímic i antroponímic completíssim.

També cal assenyalar-hi algunes irregularitats quant a la correcció llatina dels textos que no són atribuïbles als transcriptors (experts paleògrafs, que han seguit fil per randa el manuscrit original, tal com marquen les metodologies actuals de l'edició de textos), sinó als defectes originals dels seus redactors.

En definitiva, hem de felicitar-nos per aquesta iniciativa, que encapçala el projecte,

abans esmentat, d'edició sistemàtica dels textos de les Corts del Principat de Catalunya, que seran de gran importància per al coneixement de la nostra història i de la nostra tradició jurídica emanada de la institució representativa de la Cort General de Catalunya.

GENER GONZALVO

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, Girona, Eumo Ed., Universitat de Girona, Estudis Universitaris de Vic, 1995, 147 pp.

El tema del naixement de la fiscalitat reial a la Catalunya medieval atreu actualment nombrosos historiadors, com demostren els diferents congressos celebrats recentment sobre aquesta matèria i també l'aparició d'aquest volum, gràcies a la ploma del professor Manuel Sánchez, que s'engloba dins un projecte d'investigació del CSIC. L'autor, en efecte, ens il·lustra l'evolució del finançament de la monarquia catalanoaragonesa des de l'època del comte Ramon Berenguer IV (per al segle XII, l'autor es forneix sobretot dels estudis previs del doctor Thomas Bisson) fins al període decisiu de Pere III, que culmina en l'estructuració sòlida de la fiscalitat reial, amb un aparell estatal ben definit, durant el període de 1350-1365.

En efecte, en els primers temps, la casa comtal catalana, dins un sistema de relacions feudals, va viure de les seves rendes i dels seus dominis senyoriais; uns dominis que, al segle XII, són objecte de revisió i d'inventari per Ramon Berenguer IV i que, amb els primers comtes-reis (Alfons I i Pere I), signifiquen, d'antuvi, un afermament d'aquests dominis i passen després a l'establiment d'una primera fiscalitat extraordinària, conseqüència de la costosa i cada cop més complexa política exterior. Així, apareixen el bovatge (ligat a les resolucions de les assemblees de pau i treva) i el monedatge. També són estudiats al llarg del

treball uns altres impostos concrets, com la qüestia, el coronatge i el maridatge.

La complicació de les polítiques exteriors, amb la conquesta de Sicília, que donà molts maldecaps bèl·lics a Pere II i Jaume II, provocà que s'anessin fent els primers passos cap a una fiscalitat d'Estat. Així, van estructurant-se els «donatius», que els tres braços de les corts i parlaments hauran de concedir als monarques per les necessitats de la guerra. L'autor també hi estudia les noves apel·lacions a la fiscalitat extraordinària durant el govern d'Alfons III a causa, novament, dels conflictes armats; en aquest cas, a causa de les guerres amb Gènova i Granada. Ara, però, es tracta ja d'una aplicació fiscal general a tot el Principat, no solament al braç reial, com al segle XIII.

A mitjan segle XIV apareixen les «generalitats», el nou impost duaner, que ja marca definitivament tot un territori ben definit. Entorn del 1360, el sistema fiscal es fa, a més de general a tot Catalunya, amb un caràcter regular i permanent; una fiscalitat que fornirà la nova institució de la Diputació del General, a qui s'atorgaran importants atribucions en matèria política i militar en defensa dels interessos polítics del Principat.

El sistema fiscal resta així estructurat durant el regnat de Pere III dins un context de crisi econòmica i de la guerra important amb Castella. L'autor atura l'estudi amb el donatiu atorgat al rei per la cort de Tortosa-Barcelona de 1364-1365, però el seu treball té també l'interès d'estudiar unes altres qüestions primordials: per exemple, les fonts per a l'estudi del patrimoni reial o el tema dels municipis i dels inicis de l'endeutament censal a partir del període crucial de 1350-1360, quan el sistema de fiscalitat estatal s'estructura fortament.

Ens trobem, doncs, davant un veritable manual sobre aquest tema tan suggestiu avui

per als nostres estudiosos medievalistes i que, a més, té l'encert d'apuntar noves vies d'investigació, encara per encetar.

GENER GONZALVO

Dietaris de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994. Direcció: Josep M. Sans i Travé. Vol. I (anys 1411-1539): a cura de Lluïsa Cases i Loscos, Josep Fernández i Trabal i Laureà Pagarolas i Sabaté, 519 pp. Vol. II (anys 1539-1578): a cura de Lluïsa Cases i Loscos i Josep Fernández i Trabal, 642 pp.

L'inici de la publicació íntegra dels *Dietaris* de la Diputació del General constitueix tot un monument per a la història de les edicions de cròniques històriques catalanes. Sota la direcció del doctor Josep M. Sans i Travé, han aparegut els dos primers volums, que comprenen el període de 1411 a 1587. La col·lecció íntegra dels *Dietaris* comprendrà deu volums, fins a arribar a la data de 1714, és a dir, a la supressió de la institució per la monarquia borbònica.

Sens dubte, aquests dietaris, editats per un expert equip de paleògrafs, d'historiadors i d'arxivers, si bé eren ja coneguts en èpoques passades (Josep Coroleu en publicà un resum al final del segle passat), podran ara, amb la seva publicació completa, ésser una font importantíssima per a la història del Principat des de la darrerria de l'Edat Mitjana fins a la guerra de Successió i la supressió de les institucions pròpies del Principat de Catalunya.

Efectivament, els *Dietaris* són una radiografia dels fets històrics de Catalunya des de l'òptica del Palau de la Generalitat, una institució nascuda a mitjan segle xiv però que va rebre la seva organització definitiva amb les Corts de 1412-1413, amb atribucions financeres, polítiques i militars d'una gran importància. Precisament, l'aparell burocràtic del General va produir un corpus documental (conservat injustament a l'Arxiu de la Corona d'Aragó), del qual els *Dietaris* són un dels pilars fonamentals i que hem tingut la sort de conservar fins als nostres dies.

En un principi, els *Dietaris* serviren per a anotar el nom dels diputats, les dates de la seva defunció, les despeses que originaven, etc. És a dir, eren una eina principalment administrativa de la institució del General. Però, a poc a poc —i sobretot a partir de la direcció del registre per Jaume Safont, a mitjan segle xv—, els *Dietaris* s'anaren enriquint per convertir-se en una veritable crònica històrica de Barcelona i de tot el Principat català.

Així, els *Dietaris* anoten, per posar-ne alguns exemples, l'arribada a Barcelona de monarques, de jerarques eclesiàstics, d'ambaixadors, i les festes commemoratives; ens informen de la mort i les exèquies reials, de les festes del Corpus, de la construcció de nous temples, etc. També se'ns hi detallen qüestions econòmiques: moviments del port, preus o impostos. A l'apartat polític trobarem reflectits les lluites municipals entre la Biga i la Busca, la llarga i costosa guerra civil de 1462-1472, el problema remença i les idees polítiques dels dirigents de la Diputació, encaminades sempre a la defensa de la terra del Principat i de les seves lleis, dels seus privilegis i de les constitucions, enfront d'una monarquia sovint hostil als interessos de la Generalitat.

En resum, aquests *Dietaris* constitueixen una font preciosa per als historiadors no tan sols per conèixer la institució productora de la crònica, sinó també per pouar molts aspectes —sovint decisius— de l'evolució històrica del Principat de Catalunya durant prop de tres segles del nostre passat.

D'altra banda, hem de felicitar-nos per l'acurada transcripció dels textos —que tenen també un interès filològic evident pel que fa a l'estudi de la llengua catalana— enriquit amb profusió de notes crítiques i els índexs toponomàstics corresponents.

GENER GONZALVO

Constantin MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la Secció Historico-arqueològica, XLVI, 1994, XXVI + 256 pp.

Aquest és un llibre de tristos destins, que per desgràcia tampoc no foren estalviats al seu autor. De fet, és una publicació parcial que s'acaba al final d'un plec: és tot el que se n'ha conservat, que sembla correspondre aproximadament a dues terceres parts de l'obra original.

L'historiador romanès Marinescu es va sentir atret per temes catalans a partir del seu interès en l'expedició dels almogàvers i de la constatació que el català i el romanès eren unes llengües relativament pròximes. Tot i haver començat estudiant els anys del regnat de Jaume II, aviat es deixà fascinar per la política d'Alfons IV en el món oriental. El llibre va obtenir el 1928 el Premi Patxot i era en curs d'edició per l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1936, però la Guerra Civil en devia interrompre la impressió. El fet és que després de la guerra els plecs impresos quedaren fora de l'abast de l'Institut, com tot el seu patrimoni. I, encara que el 1978 l'accés al magatzem on es trobaven va ser restituit, les caixes no foren obertes fins molt més tard.

Mentrestant, Marinescu hagué d'abandonar Romania el 1946, exiliat pel nou règim comunista, que li confiscà la casa i la biblioteca; segurament allí es perdé l'original. A París, acollit pel Centre National des Recherches Scientifiques, pogué continuar treballant, però sense l'empenta anterior. Ell mateix considerava

el seu llibre totalment perdut i sense esperances de refer-lo. L'edició dels plecs trobats és, per tant, un acte de justícia. Igualment és de justícia assenyalar el curós treball de M. Teresa Ferrer, que ha restablert la llista bibliogràfica a partir del que sovint eren simples indicacions del nom de l'autor i n'ha establert una altra amb els principals treballs publicats sobre el tema des que Marinescu deixà enllestit el seu llibre.

L'obra de Marinescu només era coneguda fins ara per alguns articles i per les referències que en féu Soldevila, que havia pogut veure les proves d'impremta. La part publicada es divideix en dues seccions, la primera de les quals fa referència a les relacions entre Alfons IV i els països d'Orient abans de la conquesta de Nàpols. Encara que la major part de la documentació fa referència a qüestions comercials o a problemes de corts, hi apareixen també l'intent d'aliança d'Alfons IV amb Etiòpia (el mític país del Preste Joan) i les seves ambaixades a Etiòpia i Constantinoble per la qüestió de la unió de les esglésies.

De tota manera les relacions d'Alfons IV amb Orient no van ser realment importants fins després de la conquesta de Nàpols, amb la participació de naus catalanes en la defensa de l'illa hospitalera de Rodes i sobretot amb els intents d'intervenir als Balcans, sense tenir en compte les pretensions als ducats d'Atenes i de Neopàtria (perduts feia menys de dues generacions) i fins i tot al tron d'Hongria. De fet es tractava d'una política amb més fantasia que no resultats, dependent d'unes aliances de fragilitat extrema i amb el somni d'una croada impossible a causa de la manca de mitjans i de les malfiances i els enfrontaments entre les potències cristianes. L'única cosa positiva fou l'actuació a Orient de l'almirall Bernat de Vilamarí, amb la fortificació de Caste Lòrizon

com a base naval a la zona. Però noves lluites a Itàlia provocaren que la flota de Vilamarí fos cridada cap a Nàpols el 1453: les declaracions d'Alfons IV a favor d'una croada per alliberar Constantinoble no eren més que paraules; la ciutat caigué el mateix any. La part conservada del llibre de Marinescu acaba pràcticament en aquest moment.

GASPAR FELIU

Carme SANMARTÍ I ROSET. *La pagesia benestant al Bages. El mas Sanmartí*, Manresa, Angle Editorial, 1995, 272 pp.

Aquesta publicació aplega bona part de la tesi doctoral de Carme Sanmartí, dirigida per Llorenç Ferrer. Es tracta d'una recerca emmarcada en els estudis d'història agrària, però oberta a camps complementaris com el dret, l'antropologia, la història de la dona o l'economia, als quals aporta els resultats de l'anàlisi d'un mas concret: el mas Sanmartí, al Bages. Gràcies a la vinculació familiar de l'autora amb el mas estudiat, ha estat possible fer una recopilació dels documents conservats d'una manera dispersa, com a la majoria de masos, i utilitzar informació rarament disponible. Malgrat els buits que presenten aquests tipus de fonts, el rigor metodològic emprat i la consulta de documentació complementària notarial i local han donat un bon resultat i han posat en relleu alguns aspectes de gran interès, poc o no gens estudiats fins ara.

L'obra té onze capítols, el primer i l'últim dels quals estan destinats a una introducció i unes conclusions, seguides d'una extensa relació de fonts i una bibliografia completa. Els capítols centrals analitzen uns quants aspectes de la vida del mas: la localització i la descripció geogràfica, l'evolució patrimonial, el règim senyorial, l'obtenció de la renda de la terra amb una atenció especial a les relacions contractuals, la producció agrícola, l'ús del capital, els impostos, les relacions familiars i l'evolució de les edificacions.

L'estudi de l'evolució patrimonial parteix de les fonts disponibles més antigues referents

a la quadra de Sant Martí de Serraïma (996) i a la família Sanmartí (1210). L'autora hi analitza l'expansió del mas i les seves causes. Als segles xvi i xvii, la política matrimonial duta a terme és fonamental; i al segle xviii pren importància la política de préstec a uns altres pagesos (censals i cartes de gràcia), els quals en alguns casos perderen la propietat en favor del prestador. Ambdós processos són estudiats amb detall, així com l'evolució d'algunes herències dels segles xx i xx i les connexions d'aquest patrimoni agrari amb les inversions industrials. D'altra banda, s'hi fa una aproximació a l'evolució dels béns mobles a partir dels inventaris conservats.

En capítols a part s'hi analitzen les relacions senyorials del mas fins a l'any 1872, quan els censos es van redimir. I, també, les relacions de treball, fent una interessant aportació relativa a «treballadors del mas» (mossos, traginers, porcaters, bovers, pastors, rabadans, criades, dides i altres; 219 persones en total entre 1835 i 1872, amb una mitjana d'una dotzena a l'any), atribucions, procedència, retribucions, forma de pagament, durada de les estades, etc. També s'hi analitzen contractes de masoveria i de vinya, les condicions establertes i la seva evolució entre el final del segle xviii i el principi del segle xx.

La producció agrícola s'hi estudia principalment per al segle xix a partir dels «amillaments» i dels inventaris (els capbreus anteriors no aportaven dades identificables). L'autora hi estableix l'evolució dels usos del sòl entre 1851 i 1872 i un mapa d'aquests que compara amb el geomorfològic. A més, hi analitza cada un dels conreus, l'utilatge agrícola, l'ús i les tècniques d'adobs, les instal·lacions, i en quantifica la producció anual i el rendiment en un ampli període del segle xix.

Al capítol on s'examina la destinació del capital acumulat, principalment a partir del principi del segle xviii, s'hi estudien, d'una banda, les operacions de compra i de crèdit, amb les quals s'estableix una xarxa complexa de relacions econòmiques entre masos de la zona; i, de l'altra, s'ofereix una exposició interessant i singular sobre les llegendes pagades als cabalers i a les cabaleres, aspecte estudiat tractat en un període llarg, a partir de finals del segle xvi. Finalment, s'hi examinen les inversions destinades a obres d'ampliació i de millora del mas, les quals són confirmades, més endavant, per un estudi precís de l'evolució de les edificacions.

Un altre capítol és dedicat a les relacions familiars, tot considerant les estratègies familiars com a forma d'ampliació del patrimoni i de resolució de les trajectòries individuals molt supeditades a aquest patrimoni. S'hi examinen les obligacions dels hereus; l'emancipació dels cabalers amb possibilitat d'invertir els drets legítims en negocis o estudis; els destins de les dones de la família: casament o convent, amb dot, o restar a la casa de l'hereu a compte d'aquest dot; l'atenció als vells; la situació de la dona vídua, etc. A partir dels casos concrets, s'hi aprofundeix en la lògica econòmica d'aquestes relacions familiars i els interessos en joc en cada cas hi prenen relleu.

Es tracta d'un estudi de gran interès per a enriquir el coneixement de la tipologia dels masos pròspers que s'estabilitzaren i s'engrandiren al segle xviii gràcies a un seguit de millores productives i a una política d'inversions favorable, diferenciant-se definitivament d'una sèrie d'altres masos que hagueren d'endeutar-se i, en alguns casos, acabaren essent absorbits pels primers.

Guerra napoleònica a Catalunya (1808-1814). Estudis i documents, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1996.

Aquest llibre és el primer volum d'una sèrie de quatre que recullen les aportacions que van ser presentades en el «I Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana: Moviments Socials i Dinàmica Associativa (Lleida, 10 i 11 de novembre de 1994)». Concretament, tracta de la guerra napoleònica a Catalunya, també coneguda com a guerra del Francès. L'objectiu de l'obra és aprofundir el coneixement de la commoció social, el buit de poder, el pes de la fiscalitat, les formes de resistència popular i uns altres elements que permetin comprendre millor el significat d'aquest conflicte bèl·lic al marge dels seus aspectes més anecdòtics i descriptius.

La guerra del Francès ha estat envoltada de tòpics, com ara la batalla del Bruc o els setges de Girona i Tarragona, per posar els tres exemples més coneguts. Aquests tòpics par- teixen d'una visió simplista d'aquest esdeveniment, que el presenta només com una guerra contra un invasor, envoltada d'un sentiment patriòtic que va servir per crear uns mites que ens ajuden poc a comprendre aquell esdeveniment cabdal en la nostra història contemporània. La guerra napoleònica a Catalunya va ser alguna cosa més que uns fets militars, tal com apunta Josep Fontana al llibre: va ser una etapa crucial de la història de la Catalunya contemporània, uns anys en què el vell edifici social va començar a trontollar i a esquerdar-se. En aquesta direcció apunta aquest llibre.

Actualment, encara estem força lluny de poder obtenir una síntesi de la guerra napoleònica que tingui en compte tota la complexitat del tema. Les visions de conjunt que hi ha són del segle passat, com les que van publicar Adolf Blanch (1861) i Antoni de Bofarull (1886-1887), totes les quals la presenten sota l'òptica d'un esdeveniment estrictament bèl·lic i de caràcter patriòtic.

Aquest llibre no és la síntesi que encara resta per fer, però sí que té una orientació global que li dóna un gran interès perquè aporta unes reflexions, uns estudis i unes referències documentals que preparen el camí per poder aconseguir una interpretació de conjunt que tingui en compte la nombrosa documentació existent, molta de la qual no ha estat prou explotada.

La carta entranyable de Pierre Vilar que obre el llibre serveix perfectament de pròleg, encara que no va ser escrita amb aquesta intenció. En parlar del desig de precisar conceptes, Pierre Vilar hi avança l'esperit de síntesi que té l'obra. També apunta sobre la complexitat del tema de la guerra del Francès quan hi destaca la voluntat de trobar la relació entre la societat i la comunitat en el marc d'una guerra d'independència.

Amb una visió de conjunt, hi ha les reflexions inicials de Josep Fontana i Esteban Canales. Josep Fontana hi fa un estat de la qüestió sobre el tema, on analitza el tractament que ha rebut la guerra del Francès i apunta les línies d'investigació que cal aprofundir. A partir de les aportacions que van ser presentades en el congrés, Esteban Canales hi fa unes consideracions sobre aspectes més concrets com la resistència armada, els costos de la guerra i els comportaments socials.

El llibre conté també quatre estudis sobre aspectes més concrets de la guerra del Francès.

Maties Ramisa hi tracta del departament de les Boques de l'Ebre; Pere Roca, dels efectes de la guerra sobre la dotació de força de tir a les masies del Vallès Occidental; Robert Vallverdú, de la milícia urbana de Tarragona; i Agustí M. Vilà, de la marina mercant de cabotatge de Lloret. Són quatre estudis específics que ajuden a interpretar diferents aspectes relacionats amb el període de la guerra del Francès i que cobreixen en part l'escassetat d'investigacions que hi ha sobre el tema.

Finalment, el llibre conté informació sobre documentació relacionada amb la guerra del Francès. Hi ha el treball de Marc Torras, centrat exclusivament en la rica documentació del corregiment de Manresa. Maties Ramisa hi exposa una recopilació dels fons documentals per a l'estudi de la guerra del Francès a Catalunya, que és el resultat d'un projecte que va portar a terme la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana en col·laboració amb l'Associació d'Arxivers de Catalunya. Tota una documentació ordenada que ha de facilitar la labor als investigadors de la guerra esmentada.

En resum, totes aquestes aportacions són elements que serveixen per aprofundir el coneixement d'aquesta qüestió cabdal de la història contemporània de Catalunya com va ser la guerra del Francès, que, ara per ara, continua essent força desconeguda. Que, amb la perspectiva de la commemoració d'aquí a pocs anys del segon centenari de l'esdeveniment, aquest llibre, i uns altres que han aparegut recentment sobre la guerra del Francès, serveixin per aprofundir-ne el coneixement.

JOSEP CASANOVAS I PRAT

Judith SUBIRACHS I BURGAYA, *L'escultura del segle XIX a Catalunya*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994, 394 pp. i 48 lám. (Biblioteca Abat Oliba, 146).

Aquest llibre constitueix una síntesi de la tesi doctoral de l'autora sobre un tema oblidat pels historiadors de l'art com és l'escultura en el període que abraça des del final del Neoclassicisme fins a la Restauració. Si bé aquest període, que queda comprès entre la guerra del Francès i l'Exposició Universal de 1888, ha estat negligit pels historiadors de l'art, ha estat objecte d'un major interès historiogràfic des del punt de vista literari i també polític pel fet de coincidir amb la Reinaxença.

A l'hora d'historiar el fet artístic, l'autora posa en relleu els factors socials, polítics i econòmics que intervenen en l'evolució de l'art sense menystenir, però, la interpretació de l'obra des d'una òptica formal. Aquest rerefons, marcat per la Revolució Industrial i l'hegemonia de la classe burgesa, fenòmens que propiciaren el desenvolupament de les ciutats, és clau per entendre el gran impuls dels programes iconogràfics públics i la seva funció propagandística, així com el paper de les institucions artístiques en la formació dels escultors i la difusió de les seves obres.

És remarcable l'assaig de sistematització que fa l'autora dels diferents corrents estètics que confluïren en aquest període cronològic, assaig que està en una revisió dels conceptes *classicisme*, *romanticisme* i *realisme* en tota la seva complexitat, més enllà de paràmetres formals. Aquesta complexitat es posa de

manifest en constatar la pervivència, la juxtaposició i la successió dels diversos corrents estètics en un mateix període i en una mateixa obra. Bé que aquesta delimitació dels termes resulta complexa, més difícil resulta aplicar-los a l'escultura atès que segueix unes pautes pròpies que no ens permeten establir paral·lelismes amb la pintura (per exemple: no s'hi pot parlar d'una escola romàntica com en pintura). Segons l'autora, els escultors no són figures intel·lectualment rellevants. El seu marge de llibertat és estret ja que el seu treball està molt condicionat pels clients, per les classes d'encàrrecs i pels arquitectes. No tenen interessos més enllà com passa amb l'escola pictòrica dels puristes. En canvi, cal destacar en conjunt la gran qualitat tècnica de les obres.

Aquest treball de sistematització dels diferents corrents estètics en l'escultura, treball que l'autora realitza amb gran cura i precisió, ens permet observar la confluència de l'academicisme i l'historicisme romàntic en l'obra de Josep Bover així com el romanticisme embrionari en l'obra de dos escultors considerats els màxims representants del neoclassicisme com són Damià Campeny i Antoni Solà, i també el romanticisme historicista en l'obra d'escultors de formació acadèmica com ara Andreu Aleu i Rosend Nobas dins una època en què domina el realisme, corrent que arriba amb els germans Venanci i Agapit Vallmitjana al seu màxim nivell de concreció.

En conclusió, es tracta d'un treball d'un gran rigor acadèmic fonamentat en un recull abundant de notes bibliogràfiques que deixa el terreny assaonat per a treballs posteriors. Com assenyala l'autora, cal avançar en les catalogacions raonades i els estudis monogràfics per tenir un panorama complet de l'escultura vuit-centista catalana.

MARIONA COMPANYYS

Armand DE FLUVIÀ I ESCORSA. *A la recerca dels avantpassats. Manual de genealogia*, Barcelona, Curial, 1995, 237 pp. i 48 lám. (Manuals Curial, 12).

Aquest llibre és un autèntic manual d'iniciació per als qui es volen llançar a la investigació del seu llinatge familiar i emprendre estudis genealògics orientats de manera segura i fiable. La finalitat del llibre, com declara bé el títol, és servir de guia metodològica rigorosa i crítica. En aquest sentit, es tracta d'una obra pionera en la bibliografia catalana i espanyola que es proposa combatre el descrèdit en què havien caigut la genealogia i l'heràldica a causa d'instrusismes i de comercialitzacions, i retornar-los el prestigi de l'erudició servint-se del rigor i de la metodologia sòlida. El seu autor és prou conegut —i reconegut— per la seva autoritat i la seva experiència en els estudis genealògics catalans. Des de la Societat Catalana de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia i Vexil·lologia —que ell fundà l'any 1983— ha impartit nombrosos cursos d'iniciació en aquestes ciències, sempre amb l'afany de prestigiar-les i d'estendre'n el conreu amb rigor i serietat. La seva obra escrita, sempre fonamentada en la documentació, dóna fe de l'exercici precís del seu treball.

El contingut del llibre es descabdella en onze capítols en els quals l'autor va entrant en matèria gradualment, començant amb la definició de la genealogia per passar tot seguit a examinar-ne l'evolució històrica des dels seus orígens remots fins a l'aparició dels mètodes crítics, tot assenyalant els testimoniatges més

importants de cada període. Després hi remarca el caràcter interdisciplinari de la genealogia i la considera com una ciència auxiliar de moltes més ciències: la biologia, la genètica, la demografia i l'estadística, entre altres.

Precedits per unes breus nocions sobre l'origen, el significat i la formació dels noms i dels cognoms, s'hi presenten al lector una sèrie de conceptes i definicions terminològiques indispensables i previs a la confecció d'una genealogia i que sovint són usats en un sentit equivocat. S'hi examinen els diversos tipus de parentiu i els procediments per calcular-los.

Una genealogia —ja sigui ascendent o descendent— es pot representar gràficament de moltes maneres. L'autor hi descriu mètodes diferents de representar una taula genealògica segons la informació que hom hi vulgui encabir.

Els capítols següents volen orientar el genealogista en la recerca de les fonts d'informació, per una banda, i en el tractament de la documentació recollida i degudament contrastada, per l'altra. Les recomanacions que hi dóna l'autor són de caràcter molt pràctic atenent la variada tipologia de les fonts escrites, sense oblidar els testimoniatges orals. Són molt útils les indicacions per a l'elaboració de fitxes genealògiques: de naixement o baptisme, de casament, de testament, de defunció, de cognoms, etc. Unes altres qüestions de què hi tracta l'autor poden proporcionar a l'investigador informació complementària o posar-lo sobre la pista correcta en situacions de confusió: la mobilitat geogràfica i social dels individus i dels grups, la grafia variable dels cognoms, els sistemes d'aliances matrimonials i l'auxili de l'onomàstica (sobretot de l'antroponímia).

Finalment, el llibre es tanca amb uns quants annexos d'una gran utilitat per a l'investigador genealogista: abreviatures i signes

convencionals usals en genealogia, còmputos cronològics emprats a Catalunya durant l'Edat Mitjana, bibliografia i adreces dels arxius catalans més importants.

MANUEL ROVIRA I SOLÀ

Manel RISQUES I CORBELLA. *El govern civil de Barcelona al segle XIX*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, 676 pp. (Biblioteca Abat Oliba, 162).

El govern civil provincial és una institució configurada al segle XIX com una peça clau en el projecte de contrucció de l'Estat liberal centralista espanyol. Essent una institució fonamental, el govern civil de Barcelona no disposava fins ara de cap estudi que pogués permetre de conèixer el seu paper en l'evolució particular de la societat catalana moderna i que mostrés fins a quin punt va ser capaç d'exercir com a interlocutor governamental i de suscitar el consens de la societat civil. I no pas per manca d'interès dels investigadors, sinó perquè aquesta institució i algunes altres també de molt decisives no han posat els seus arxius a disposició de la història fins molt recentment —i algunes, no encara.

Manel Risques va tenir l'ocasió de trencar el secretisme de l'arxiu del govern civil de Barcelona a mitjan anys vuitanta i va aconseguir d'aplegar documentació fins a aquell moment inaccessible als investigadors, no organitzada per a la seva consulta i dispersa en tres espais diferents. Paral·lelament, va recórrer a uns altres arxius institucionals i va tenir accés a algun fons documental privat de gran interès. Amb tot això, la recerca inicial, limitada a oferir una visió general de la institució, s'ha convertit, finalment, en la seva tesi doctoral, dirigida per Borja de Riquer. I aquest volum que ara presentem n'és només una part.

El llibre té dos blocs. El primer és destinat a analitzar els orígens de la institució en els dos breus parèntesis constitucionals del principi

del segle XIX: els anys de vigència de la Constitució de 1812 (1812-1814) i els de l'anomenat Trienni Liberal (1820-1823). El segon bloc, dedicat al període 1833-1868, analitza la recuperació, la consolidació i els límits de la institució governativa civil que a partir de 1849 s'anomenà govern civil.

Si bé el projecte governamental pretenia poder disposar a cada província d'un agent amb funcions d'articulació política i de col·laboració en el foment econòmic, aquest plantejament va entrar en conflicte amb els interessos militars, als quals va acabar supeditant-se, tot convertint l'ordre públic en eix vertebrador de la seva actuació i decantant-se a la duresa del recurs als estats d'excepcionalitat política i constitucional (de setge, de guerra o d'excepció). Risques hi posa de manifest aquesta distància entre el projecte teòric i l'actuació pràctica d'aquesta institució i de quina manera l'opció per l'ordre públic com a eix de l'actuació de l'agent governamental va conduir al seu distanciament de la base social de la província, a la feble participació de la burgesia barcelonina en la governabilitat espanyola i a la inoperància de la via repressiva envers la conflictivitat social. El civilisme i el consens deixaren pas al militarisme, a l'autoritarisme i a l'exclusió social.

Risques hi analitza aquest procés i les conseqüències específiques que tingué a la província de Barcelona, més notables pel fet de la industrialització. Els governadors civils no van tenir capacitat de cohesionar el consens social necessari per enfortir el projecte «nacional» que s'intentava construir a causa dels insuficients mitjans materials i humans disponibles, però sobretot per la orientació centralista i repressiva que la institució va prendre, independentment de les competències previstes atorgades per la legislació.

El que Risques anomena «la fallida del civilisme» constitueix una de les imatges de síntesi més ben formulades i un dels eixos més interessants de les reflexions de l'obra. Risques hi planteja aquestes propostes innovadores a partir d'unes anàlisis aprofundides i minucioses de cada un dels elements del procés, dels debats coetanis generats, de les atribucions i de l'acció governativa de cada un dels titulars del càrrec. Això li permet també posar de manifest la base del poder civil i militar provincial i els mecanismes de control polític sobre els representants locals.

La forma particular en què es va organitzar l'Estat liberal espanyol a partir del segon terç del segle XIX ha condicionat les relacions entre Catalunya i l'Estat espanyol fins als nostres dies. La investigació de Manel Risques aporta informació i hipòtesis de gran interès per reflexionar sobre aquest aspecte fonamental de la nostra història justament ara, quan es planteja una reconversió dels governs civils en el marc d'un model d'Estat diferent del que els va generar: l'Estat de les autonomies.

La investigació de Manel Risques sobre el govern civil de Barcelona constitueix, doncs, una gran novetat i una aportació important al coneixement de la nostra història política recent.

MERCÈ RENOM

Pierre VILAR. *Pensar històricament*. Edició preparada i anotada per Rosa Congost. València. Eliseu Climent ed. Sèrie «La unitat», núm. 156, 1995, 337 pp.

A Pierre Vilar li ha agradat sempre de recordar tant el joc històric de les estructures i les conjuntures com el paper de les seves circumstàncies personals en la seva formació i la seva obra. Aquest llibre és una bona mostra d'ambdues coses, amanides amb la seva escrutadora manera de mirar-ho to intel·ligentment, amb la seva immensa capacitat de suggestió. Cal afegir-hi el curós treball de guia que s'ha imposat Rosa Congost mitjançant una anotació que dóna totes les pistes necessàries per aprofitar al màxim les observacions de Vilar.

De fet, l'operació era arriscada: recuperar uns capítols d'un llibre que no podrà ser acabat com a punt de partida d'unes memòries que, a la vegada, són el retrat d'una època i un magnífic llibre de consells sobre la feina d'historiador. No pas consells directes, sinó per mitjà de l'exemple que resulta de la narració de les experiències, les sensacions i les emocions de l'autor.

La primera part, a partir d'una interrogació sobre el significat i l'ús de paraules com *país*, *poble*, *pàtria*, *nació*, *estat*, *imperi* o *potència*, conté, basant-se en l'obra sociològica de Durkheim, en l'anàlisi de l'èxit de la mediocre obra de Gustave Le Bon i en la poesia i les novel·les de Jules Romains, un conjunt de reflexions sobre «el sagrat» i sobre el doble procés paral·lel de laïcització religiosa i

sacralització de la pàtria com a expressió de la consciència col·lectiva del grup, amb contagis evidents entre deures religiosos i patriòtics que Vilar destil·la de l'observació de les cançons d'escola i d'església de la seva infantesa; com també la constatació de la dicotomia socialment normalitzada de l'església per als dèbils (dones i nens) i la caserna com a signe de virilitat. Aquestes reflexions li permeten explicar l'obediència cega que porta milers d'homes a morir en nom de la pàtria: en realitat, a morir per no transgredir la consciència col·lectiva del grup.

Les memòries pròpiament dites comencen just amb la presa de consciència de l'aberració d'aquest sacrifici pel jove Vilar, estudiant a Montpeller, que el porta al pacifisme i aviat a l'afició per la lectura de *L'Humanité*. No es tracta ara de seguir la trajectòria vital de Vilar: els anys de l'École Normale Supérieure, la primera visita a Barcelona com a geògraf, la seva estada més llarga durant els anys de la República mentre es decantava cap a la història, la terrible experiència de la Segona Guerra Mundial i la presó relativament daurada dels camps de concentració per a oficials; les memòries s'acaben tot just amb el seu alliberament i el retorn a Barcelona l'any 1946.

Vilar raona sobre els fets d'aquells anys i les persones que conegué, des dels grans personatges fins a humils quiosquers, porteres i minyones, sempre atent a les lliçons que ofereixen els esdeveniments i a les pulsacions psicològiques de les multituds, utilitzant tant la història per entendre el present com el present per entendre la història, intentant comprendre-ho tot, però sense jutjar ningú, a partir d'unes conviccions ideològiques tan fermes que li permeten una llibertat total a l'hora de tractar la gent i de jutjar-la, i fins i tot a l'hora de fer els seus «sants»: els comunistes Benigno

Rodríguez i Pierre Clauzet, però també mossèn Tarré, sempre fidel al seu consell que, «si bé tot dogmatisme ha de ser criticat, cal també evitar el dogmatisme en la crítica».

Vilar clou les seves memòries reprenent el tema inicial, la pertinença, conscient o inconscient, a classes i grups socials, la correspondència o no entre les adscripcions i els sentiments, les solidaritats ideològiques, el paper dels imperis i de les potències i el sentiment de comunitat: Vilar acaba comparant el cas occità del seu origen familiar amb el cas català per indicar que la clau no és pas la llengua, sinó la consciència política; els seus avis i el seu pare parlaven occità, però el consideraven un *patois*: per tant, a ell ja no li va arribar.

Finalment, el volum inclou unes «Notes addicionals» de Rosa Congost, bona mostra del seu afany per documentar-se a l'hora d'emprenre la traducció i l'anotació de l'obra i dels problemes que una cosa i una altra comporten, però que, tot i la seva correcció, em sembla que resulten redundants i que no calia donar a l'impremta.

GASPAR FELIU

Antoni SIMON I TARRÉS. *Aproximació al pensament demogràfic a Catalunya*, Barcelona, Editorial Curial, Edicions Catalanes, Biblioteca de Cultura Catalana, núm. 80, 1995, 172 pp.

L'obra que comentem no és gaire extensa: no arriba a les 150 pàgines de text. Tanmateix, és el fruit d'una reflexió continuada, realitzada sobre l'obra d'autors molt variats. El període històric estudiat comprèn vora 250 anys: des de les acaballes del segle XVII fins a la Guerra Civil. Simon Tarrés hi ha dut a terme un repàs de les anàlisis que sobre els problemes demogràfics de Catalunya han fet autors diversos. La tasca no és gaire fàcil perquè, sobretot en les etapes inicials, no es troben pensadors que abordin el tema demogràfic d'una manera específica. Cal cercar les idees sobre la població a les obres de projectistes econòmics, com Narcís Feliu de la Penya i Francesc Romà Rossell; d'historiadors de l'economia, com Antoni de Capmany; de pensadors econòmics, com Eudald Jaumandreu; i de polítics, com Jaume Balmes. En una segona línia s'hi analitza el pensament de metges i d'higienistes: del segle XVIII, com Bonells i Masdevall; i del segle XIX, com Monlau; o bé d'urbanistes, com Ildefons Cerdà. Lògicament, a mesura que anem avançant en el temps, la nòmina d'autors estudiats augmenta, i també la complexitat del seu plantejament. Metges i també polítics s'ocupen de qüestions socials amb incidència demogràfica: les condicions de vida dels obrers, i sobretot de les obreres, la prostitució, la situació de la infància, etc. Naturalment, hi ha diversitat d'enfocaments ideològics i polítics.

Són diferents els plantejaments, els diagnòstics i les conseqüències de continuadors i crítics de Malthus, de catòlics i de conservadors, per una banda, i d'anarquistes, per l'altra. Durant el primer terç del segle XX, el problema demogràfic s'hi planteja en clau nacional, quan la caiguda de la natalitat és acompanyada per una forta immigració. Les posicions de Rossell i Vidal i de Rafael Campalans o la importància de l'obra de Josep Antoni Vandellòs ja ens eren conegudes en línies generals. El darrer capítol del llibre analitza el paper dels precursors de la demografia històrica.

El lector hi troba una mena d'antologia comentada, però no pas construïda d'una manera mecànica, sinó organitzada segons uns criteris ben establerts. La presentació de les biografies de l'autor pot ser necessària en molts casos i ens dirà poca cosa en uns altres, per exemple en el cas de Balmes. De tota manera, sempre se'ns hi donen les referències bibliogràfiques actualitzades. El comentari de les idees exposades s'hi fa per mitjà de fragments extensos de les obres originals. El possible excés de descripció, segurament inevitable, no impedeix que en unes conclusions ben articulades l'autor ens mostri el seu coneixement del tema i presenti les característiques fonamentals del pensament demogràfic català.

PERE MOLAS